

KS. WITOLD JEDYNAK
MAREK A. MOTYKA

AUTODEKLARACJA RELIGIJNOŚCI I ZWIĄZKI TEJ ZMIENNEJ
ZE WSKAZANIAMI UŻYWANIA ŚRODKÓW
PSYCHOAKTYWNYCH: DANE Z BADAŃ (N=2273)

THE SELF-DECLARATION OF RELIGIOUSNESS AND THIS VARIABLE
CONNECTIONS WITH THE INDICATIONS OF PSYCHOACTIVE SUBSTANCE USE:
DATA FROM EMPIRICAL STUDIES (N=2273)

A b s t r a c t. A steady increase in the indications of intoxicants' use is confirmed by empirical studies. One of the factors conducive to drug initiation is the rejection of moral norms associated with religious beliefs. The article presents the relations established between the religiousness declared by the youth and their positions on psychoactive drugs and their use. The data were collected through questionnaire surveys carried out on a randomly selected sample of high school students from the Podkarpace Region (n = 2273). The research results suggest that the process of secularisation and relativisation observed among the youth, particularly in the sphere of morality, may weaken critical attitudes towards psychoactive substances, both those legally allowed and those prohibited. Moreover, the links between the declared religiousness and such variables as: the time spent on the Internet, the acquaintance with drug users, bringing up by a single parent or both parents as well as the frequency of conversations between respondents and their parents were established. The connections between these variables are statistically significant, so it can be concluded that these distinguished variables influence the diversity in religiousness' indications and consequently the liberalisation of the youth's attitudes towards drugs.

Key words: religiousness; morality; youth; drugs; addiction.

Ks. dr hab. WITOLD JEDYNAK, prof. UR – dyrektor Instytutu Socjologii, Wydział Socjologiczno-Historyczny, Uniwersytet Rzeszowski, adres do korespondencji: Al. Rejtana 16 C, 35-959 Rzeszów; e-mail: vox321@interia.pl

Dr MAREK A. MOTYKA – adiunkt Instytutu Socjologii, Wydział Socjologiczno-Historyczny, Uniwersytet Rzeszowski, adres do korespondencji: Al. Rejtana 16 C, 35-959 Rzeszów, e-mail: mmotyka@ur.edu.pl

Obserwatorzy i badacze zjawiska narkomanii zauważają, że w Polsce systematycznie wzrasta liczba adolescentów potwierdzających zażywanie środków psychoaktywnych. Stanowiska młodzieży wobec tych specyfików są obecnie warunkowane wieloma czynnikami społecznymi. Jednym z nich jest niewątpliwie religijność młodego pokolenia i powiązana z nią moralność religijna. Wieloletnie badania socjologiczne potwierdzają, że Polacy są jednym z najbardziej religijnych społeczeństw w Europie. Dlatego też za wysoce interesujące uznano ustalenie powiązań między religijnością młodzieży a używaniem środków psychoaktywnych.

Autorzy niniejszego opracowania, na podstawie danych uzyskanych w ramach badań empirycznych, podjęli się ustalenia związków deklarowanej przez młodzież religijności z podanymi stanowiskami tej grupy wobec środków psychoaktywnych i wskazaniami ich używania. Do badań zostało wytypowane województwo podkarpackie, które – w porównaniu z innymi województwami – ma jedno z najwyższych wskaźników religijności w Polsce. Zdecydowana większość młodzieży zamieszkującej region Podkarpacia deklaruje wiarę w Boga, przywiązanie do religii katolickiej oraz regularne uczestnictwo w praktykach religijnych. Celem zainteresowania badaczy było ustalenie, w jakim stopniu religijność młodzieży mieszkającej w województwie podkarpackim oddziałuje na jej moralne wybory, a zwłaszcza na stanowisko wobec używania środków psychoaktywnych? Cel badań wydaje się bardzo interesujący, ponieważ religia katolicka domaga się od swoich wyznawców, aby w codziennym życiu przestrzegali norm moralnych nakazywanych przez tę religię.

1. RELIGIJNOŚĆ I JEJ KRYTERIA

Religijność wyrażana jest w postawach i zachowaniach, w których człowiek odnosi się do rzeczywistości transcendentnej. Jest subiektywną odpowiedzią na wynikające z wiary wymagania, ustanawiane najczęściej przez instytucje religijne. Religijność z reguły ma charakter zinstytucjonalizowany i jest ukierunkowana na wartości i normy przyjmowane przez Kościoły lub mniejsze grupy religijne. Stąd też wykazuje powiązania z życiem społeczno-kulturalnym¹.

¹ Por. E. JARMOCH, *Religijność indywidualna Polaków*, w: *Kościół i religijność Polaków 1945-1999*, red. W. Zdaniewicz, T. Zembruski, Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC, Warszawa 2000, s. 385.

Religijne wartości, normy i wzory zachowań są przekazywane w procesie socjalizacji, w którym decydującą rolę pełnią członkowie najbliższej rodziny oraz wszelkie religijne instytucje. Dla badań socjologicznych łatwiej dostępna jest religijność urzeczywistniająca się w ramach instytucji religijnych, które wyraźnie określają zewnętrzne przejawy tej religijności. Religijność instytucjonalna pozwala wyznaczyć zakres, w jakim poszczególne jednostki można uznać za religijne z perspektywy oczekiwań instytucji religijnej. Ustalone przez Kościoły bądź związki wyznaniowe kryteria religijności, wdrażane w trakcie religijnej socjalizacji, umożliwiają empiryczne określenie (pomiar) stopnia religijności wyznawców danej religii².

Empiryczne badanie religijności jest procesem złożonym, który ulega ewolucji. We wcześniejszych fazach socjologicznych badań nad religijnością uwaga badaczy koncentrowała się na zewnętrznych aspektach religijności. Za najważniejsze jej kryterium uznawano praktyki religijne, a zwłaszcza uczestnictwo w niedzielnej Mszy św. O poziomie religijności decydowało zwłaszcza uczestnictwo we wspólnotowych obrzędach religijnych, częstotliwość korzystania z sakramentów, publiczne wyznawanie wiary, czytelnictwo prasy religijnej, zaangażowanie na rzecz instytucji kościelnych, w tym aktywność w organizacjach kościelnych. Za bardziej religijnych uznawano tych respondentów, którzy częściej uczestniczyli w aktywnościach wymaganych przez instytucje wyznaniowe. W nowszych badaniach socjologicznych uwzględnia się fakt, że religijność nie zawsze wyraża się w zinstytucjonalizowanych i ujednoliconych wzorach zachowań, które mogą być jedynie skutkiem kontroli społecznej, przyzwyczajień, tradycji rodzinnej i obyczajów. Aktualnie przyjmuje się, że religijność przejawia się w wierze, przeżyciu i działaniu. Tego rodzaju religijność wyraża się nie tylko w praktykach religijnych, ale także w innych aktach religijnych oraz w przyjmowaniu stanowisk wobec wartości, norm i symboli ustalonych przez instytucje kościelne. Poza uczestnictwem w kulcie religijnym uwzględnia się indywidualnie przeżywaną wiarę oraz religijnie umotywowaną moralność³.

² Por. J. MARIAŃSKI, *Kościół w społeczeństwie przemysłowym*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1983, s. 18.

³ Tamże, s. 19-21; J. MARIAŃSKI, *Religia w społeczeństwie ponowoczesnym. Studium socjologiczne*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2010, s. 101-106; 179-185.

2. RELIGIA A MORALNOŚĆ

Zmiany społeczno-kulturowe wpływają na transformację religijności i moralności u współczesnego człowieka. Aktualnie można zaobserwować odstępowanie od zinstytucjonalizowanych form moralności kształtowanych przez instytucje religijne, a zwłaszcza przez Kościoły chrześcijańskie. Według A. Giddensa, tradycyjne reguły i normy przestały obowiązywać we współczesnym społeczeństwie, a jednostki dokonują wyboru spośród nieskończonej liczby nowych propozycji. Zmiany dotyczą fundamentalnych wartości kreujących życie osobiste, rodzinne i zawodowe⁴.

Na postawy i zachowania społeczne oddziałują procesy sekularyzacji, pluralizacji społeczno-kulturowej i prywatyzacji religii. Konsekwencją tego wpływu na życie jednostek jest wyraźnie słabnąca więź między religią i moralnością⁵. Religia, która przez wieki wpływała na moralny system regulacji ludzkich zachowań, obecnie coraz częściej staje się doktryną, która nie oddziałuje na życie jednostek lub oddziałuje w stopniu bardzo ograniczonym. Człowiek, który odrzuca religijne kryteria dobra i zła moralnego, staje się sam dla siebie najwyższą wyrocznią oceniającą własne zachowania⁶.

Odrzucenie tradycyjnych norm moralnych opartych na religii, przy równoczesnym nieznaledzeniu satysfakcjonującej alternatywy, może doprowadzić do próżni moralnej lub też anomii moralnej, skutkującej zagubieniem, buntem lub apatią. Zwolennicy moralności religijnej uważają, że przyczyną patologii społecznych jest zazwyczaj osłabienie lub zerwanie więzi między religią i moralnością. Sama etyka bez wyższego wsparcia egzystencjalnego nie wystarcza do dobrego życia. Religii od moralności nie da się rozdzielić. Bez religii nakazy etyczne nie posiadają mocy obowiązującej. Wówczas człowiek staje się jedyną instancją, która w oparciu o subiektywne racje decyduje o tym, co jest dla niego dobre, a co złe⁷.

Natomiast przeciwnicy moralności religijnej twierdzą, iż moralność nie powinna podlegać nakazom religijnym i naciskom autorytetów zewnętrznych,

⁴ A. GIDDENS, *Socjologia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 198-199.

⁵ R. BOGUSZEWSKI, *(Nie)religijna moralność katolików w Polsce*, „Zeszyty Naukowe KUL” 2014, nr 1(57), s. 123-124.

⁶ J. MARIAŃSKI, *Przemiany moralności polskich maturzystów w latach 1994-2000. Studium socjologiczne*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2011, s. 416-417.

⁷ P. JAROSZYŃSKI, *Etyka i religia – opozycja czy dopełnienie?*, w: *U źródeł tożsamości kultury europejskiej*, red. T. Rakowski, Lubelska Szkoła Filozofii Chrześcijańskiej KUL, Lublin 1994, s. 111-112; V. POSSENTI, *Religia i życie publiczne. Chrześcijaństwo w dobie ponowoczesnej*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2005, s. 151.

gdyż narusza to jej autonomię. Według nich religia nie tylko nie wydaje się konieczna do uzasadniania norm moralnych, ale może nawet stanowić zagrożenie dla niezależności jednostek pragnących samodzielnie decydować o swoim postępowaniu. Młode pokolenie powinno być zatem wychowywane w odwołaniu do uniwersalnych zasad humanizmu, wspólnych dla wierzących i niewierzących. Według tej koncepcji, moralność ma wymiar pozareligijny, ponieważ dotyczy stosunku człowieka do człowieka, a nie stosunku człowieka do Boga. Moralności nie powinno się wiązać z religią, ponieważ w społeczeństwie żyją zarówno wierzący jak i niewierzący. Ludzie niewierzący mają swoją świecką, humanistyczną moralność, nie powiazaną z konkretnymi systemami religijnymi⁸.

Pośrednim rozwiązaniem wydaje się być koncepcja zakładająca, że istnieje zależność między religijnością a moralnymi zachowaniami człowieka wierzącego. Przykładowo, religia katolicka jest nie tylko źródłem hamulców moralnych, ale pozytywnie oddziałuje na postawy i zachowania wierzących propagując miłosierdzie i dobroczynność. Nie oznacza to jednak, że konieczny jest związek między dwoma wymiarami ludzkiej egzystencji, jakimi są religijność i moralność. Religia nie ma wyłącznego prawa do formułowania i uzasadniania dyrektyw moralnych obowiązujących wszystkich ludzi⁹.

Z długoletnich badań socjologicznych wynika, że w społeczeństwie polskim słabnie wpływ religii katolickiej na moralność, a tym samym zmniejsza się zakres oddziaływania religii jako wyznacznika postępowania dla jednostek, grup bądź społeczności. Dorośli Polacy coraz rzadziej odczuwają potrzebę uzasadniania swojego postępowania moralnością religijną. Zazwyczaj konstruują indywidualny system moralny, stanowiący konsekwencję ich subiektywnych ocen. Silne przywiązanie dorosłych Polaków do religii i religijności nie determinuje ich do zachowań zgodnych z normami moralności kościelnej. Nawet osoby, które deklarują się jako wierzące i regularnie praktykujące, niekoniecznie w sprawach mo-

⁸ Por. P.L. BERGER, *Pytanie o wiarę. Sceptyczna zachęta do chrześcijaństwa*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2007; M. ZIELIŃSKI, *Religia a moralność*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2000, s. 88-80; W. PAWLIK, *Tożsamość religijna a etyka niezależna – społeczny wymiar dyskursu*, w: *Tożsamości religijne w społeczeństwie polskim. Socjologiczne studium przypadków*, red. M. Libiszowska-Żółtkowska, Wydawnictwo Delfin, Warszawa 2009, s. 119-135.

⁹ Por. M. OSSOWSKA, *O człowieku, moralności i nauce: miscellanea*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1983, s. 445-452, 523; J. MARIAŃSKI, *Kontrowersje wokół relacji religii i moralności – tożsamość czy rozdział*, „Universitas Gedanensis” 2009, nr 1-2, s. 33-34; 41-42; M. ZEMŁO, *Socjologia moralności Marii Ossowskiej i Janusza Mariańskiego. Analiza porównawcza*, „Roczniki Nauk Społecznych” 2015, nr 2, s. 147-150.

ralnych kierują się kryteriami dobra i zła wyznaczonymi przez religię¹⁰. Jeszcze większy rozdźwięk między religijnością i moralnością występuje wśród młodego pokolenia Polaków. Młodzież coraz częściej postrzega moralność i religijność jako dwie rozdzielne, niepowiązane ze sobą rzeczywistości. Stąd też deklaruje relatywizm moralny oraz selektywne traktowanie moralności religijnej. Z systemu moralności religijnej młodzi ludzie wybierają przeważnie te normy i wartości, które w konkretnej sytuacji są dla nich odpowiednie (wygodne)¹¹. Indywidualizacja moralności, a zwłaszcza jej oddzielenie od religii wskazuje na wyraźne tendencje sekularyzacyjne młodych Polaków¹².

3. UŻYWANIE ŚRODKÓW PSYCHOAKTYWNYCH

Wyniki pomiarów zjawiska narkomanii z ostatnich dwóch dekad potwierdzają nieidentyfikowaną wcześniej dynamikę stanowisk wobec narkotyków, a zarazem wzrost popularności wskazań sięgania po te środki w celach hedonistyczno-rekreacyjnych. W 2017 roku *The United Nations Office on Drugs and Crime* (UNODC) w cyklicznie aktualizowanym raporcie globalnych tendencji narkotykowych zaprezentowało najnowsze dane dotyczące rozmiarów tego zjawiska. Przedstawione wyniki potwierdzają niemal stały wzrost liczby osób zażywających narkotyki w ciągu ostatniej dekady – od 203 mln użytkowników w 2008 roku do 255 mln mieszkańców Ziemi deklarujących podczas ostatnich pomiarów narkotykową inicjację¹³. Dane gromadzone przez *European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction* (EMCDDA) potwierdzają stałą dynamikę europejskiego rynku narkotykowego, m.in. poja-

¹⁰ Por. R. BOGUSZEWSKI, *(Nie)religijna moralność katolików*, s. 135-137.

¹¹ Por. J. MARIAŃSKI, *Młodzież między tradycją i ponowoczesnością. Wartości moralne w świadomości maturzystów*, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1995, s. 336-345; S.H. ZARĘBA, *Dynamika świadomości religijno-moralnej młodzieży w warunkach przemian ustrojowych w Polsce (1988-1998)*, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2003, s. 279; J. MARIAŃSKI, *Przemiany moralności polskich maturzystów w latach 1994-2009*, s. 447-448; S.H. ZARĘBA, *W kierunku jakiej religijności? Studia nad katolicyzmem polskiej młodzieży*, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2008, s. 504-509.

¹² Por. J. MARIAŃSKI, *Małżeństwo i rodzina w świadomości młodzieży maturalnej. Stabilność i zmiana*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2012, s. 93, 395; W. JEDYNAK, *Wybrane aspekty przemian religijności i moralności młodzieży polskiej*, w: *Czy stracone pokolenie? Młodzież i jej dylematy na początku XXI wieku*, red. P. Długosz, H. Kotarski, W. Jedynak, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2014, s. 22-23.

¹³ THE UNITED NATIONS OFFICE ON DRUGS AND CRIME, *World Drug Report 2017*, United Nations Publication, Vienna 2017.

wienie się w ostatnich latach podaży internetowej środków psychoaktywnych i wzrost ofert nowych narkotyków, tzw. dopalaczy¹⁴. Niepokojącym zjawiskiem jest coraz bardziej powszechne wśród osób zażywających narkotyki jednocześnie przyjmowanie różnych substancji, jak i wysoka popularność marihuany wśród młodych Europejczyków w wieku 15-16 lat¹⁵.

W 2016 roku przeprowadzono w Polsce badanie „Konsumpcja substancji psychoaktywnych przez młodzież – Młodzież 2016”. W losowo dobranej próbie znalazło się 1724 uczniów ostatnich klas z 82 dziennych szkół ponadgimnazjalnych (liceów, techników i szkół zawodowych). Zrealizowane badania wykazały, że wśród polskich adolescentów najbardziej rozpowszechnioną substancją psychoaktywną jest piwo, którego używanie deklarowało 74% uczniów, przy czym pozostałe alkohole również cieszyły się dużym zainteresowaniem. Ponadto 42% respondentów przyznało się do korzystania z marihuany – aktualnie najpopularniejszego narkotyku wśród uczniów, 7% z amfetaminy oraz niższe odsetki z pozostałych narkotyków. Co trzeci badany potwierdził posiadanie informacji o źródłach dystrybucji środków psychoaktywnych, a co piąty przyznał, że nie miałby trudności w uzyskaniu takiej wiedzy¹⁶. W ramach niniejszych rozważań na uwagę zasługuje fakt, iż w ostatnim z przywołanych pomiarów, czynnikiem różnicującym respondentów zarówno pod względem częstości wskazań spożywania alkoholu, jak i zażywania narkotyków, są postawy religijne młodzieży. Uczniowie bardziej zaangażowani religijnie rzadziej zgłaszali przypadki upijania się, jak również osoby deklarujące głęboką wiarę rzadziej zaznaczały sięganie po narkotyki niż ich rówieśnicy zadeklarowani jako osoby niewierzące¹⁷.

4. POWIĄZANIA MIĘDZY RELIGIJNOŚCIĄ I UŻYWANIEM ŚRODKÓW PSYCHOAKTYWNYCH

W celu egzemplifikacji postępującego procesu destrukcji osoby sięgającej po środki psychoaktywne Wojciech Wanat określa uzależnienie mianem „no-

¹⁴ EUROPEAN MONITORING CENTRE FOR DRUGS AND DRUG ADDICTION, *European Drug Report 2017: Trends and Developments*, Publications Office of the European Union, Luxembourg 2017, s. 19-20.

¹⁵ Tamże, s. 41-42.

¹⁶ Por. A. MALCZEWSKI, *Młodzież a substancje psychoaktywne*, w: *Młodzież 2016. Raport z badania sfinansowanego przez Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii*, Fundacja Badania Opinii Społecznej CBOS, Warszawa 2016, s. 212-222.

¹⁷ Tamże, s. 209-219.

wotworu duszy”¹⁸, którego rozwój sprzyja wystąpieniu anhedonii, alienacji, wewnętrznej pustki, dewaluacji zasad i wartości¹⁹. Na korzystanie z filozofii hedonizmu, oferującej dążenie do maksymalizacji przyjemności z pominięciem wszelkich zasad przez osoby doświadczające we współczesnym świecie „duchowej próżni i nędzy bytu”, wskazuje z kolei Artur Sroka²⁰. Justyna Siemienowicz przypisuje dokonującym się współcześnie zmianom kulturowym „wymieranie wielkich tradycji duchowych, w ramach których nadrzędną wartość stanowił wysiłek pracy podejmowanej nad sobą, proces doskonalenia duchowego”²¹. Środki odurzające autorka określa mianem „protez duszy” wypełniających u wyalienowanych jednostek pustkę, jaka powstała po utracie tej duszy²². Przywołani autorzy w swoich rozważaniach wskazują niematerialne skutki używania środków psychoaktywnych, niezaprzeczalnie powiązane z religijnością i moralnością, jednakże stanowiące bardziej konsekwencję niż przyczynę podejmowania tego typu zachowań. O wiele istotniejszym jednak wydaje się ustalenie źródeł identyfikowanych przemian.

Już u schyłku XIX wieku interesujące obserwacje poczynił Emile Durkheim definiujący społeczeństwo jako zbiór idei, uczuć, przekonań i wartości określających wzory interakcji społecznych²³. Badacz ten uważał, że ład i stabilność są zachowywane poprzez integrację społeczną i równowagę, w utrzymaniu których kluczową rolę pełnią rozwinięte i respektowane w danym narodzie wzorce zachowań²⁴. Według E. Durkheima istotne znaczenie w utrzymywaniu homeostazy i poczucia sensu życia pełnią religia i religijne obrzędy zespalające społeczeństwo, utrwalające tradycje grupowe, służące przyjęciu i wtajemniczeniu członków wspólnoty w zbiorowe życie, które ponadto „służą podtrzymywaniu jednostek w chwilach załamań i kryzysów”²⁵. Brak możliwości zaspokojenia istotnych potrzeb (m.in. potrzeby stabilności, przewidywalności, poczucia bezpieczeństwa) może się przyczynić do

¹⁸ W. WANAT, *Narkotyki i narkomania. Odłot donikąd*, Wydawnictwo „Iskry”, Warszawa 2006, s. 27.

¹⁹ Tamże, s. 79-81.

²⁰ A. SROKA, *Teologia narkotyku*, Wydawnictwo „Eneteia”, Warszawa 2008, s. 8-9.

²¹ J. SIEMIENOWICZ, *Dusza pod narkozą*, „Znak” 2013, nr 693(2), s. 9-10.

²² Tamże, s. 6-10.

²³ Por. M.P.L. FERNÁNDEZ, *El Concepto de Anomia de Durkheim y Las Aportaciones Teóricas Posteriores*, „Revista de Ciencias Sociales de la Universidad Iberoamericana” 4(2009), nr 8, s. 132.

²⁴ Por. R. ZAO, L. CAO, *Social Change and Anomie: A Cross-National Study*, „Social Forces” 88(2010), nr 3, s. 1210.

²⁵ J. SZACKI, *Historia myśli socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 390.

powstawania stanów „nienormalnych”, tzw. anomicznych²⁶. Współcześnie analogiczne obserwacje potwierdza Mariusz Jędrzejko, według którego zachodzące zmiany cywilizacyjno-kulturowe stanowią źródło nieustannej płynności zasad, a jedną z konsekwencji obserwowanych transformacji jest „batalia o odciążenie ludzi od religii, a dokładnie od moralnej refleksji nad życiem”²⁷. Biorąc pod uwagę powyższe rozważania, wielość występujących aksjomatów i relatywizm normatywny mogą sprzyjać zarówno podejmowaniu zachowań uznawanych wcześniej za niemoralne, jak i poszukiwaniu tzw. duchowej ulgi w „zawirowanym” ponowoczesnym świecie. Środki psychoaktywne, określane mianem „proteż duszy”, mogą być wykorzystywane m.in. w celu osiągnięcia tego duchowego ukojenia.

5. MATERIAŁ I METODY

W niniejszej pracy podjęto się przedstawienia związków zidentyfikowanych w ramach badań empirycznych zrealizowanych wśród młodzieży między wskazywaną przez respondentów autodeklaracją religijności i podawanymi stanowiskami wobec środków psychoaktywnych oraz używaniem tych środków. Zaprezentowane dane stanowią rezultat badań empirycznych przeprowadzonych w roku szkolnym 2015-2016, których celem było ustalenie społeczno-kulturowych uwarunkowań zjawiska narkomanii w województwie podkarpackim. W badaniu uczestniczyła młodzież publicznych szkół ponadgimnazjalnych (liceów i techników) województwa podkarpackiego. Wybór tej grupy wiekowej był podyktowany zarówno czynnikami rozwojowymi (używanie środków psychoaktywnych to jedno z zachowań ryzykownych charakterystycznych dla tego okresu życia)²⁸, jak również potrzebą ustalenia różnic lub powiązań w analogicznych zachowaniach młodzieży z innych regionów Polski, a w razie konieczności podjęcia adekwatnych działań (jeden z autorów artykułu partycypuje w lokalnych oddziaływaniach profilaktycznych). W województwie podkarpackim ostatnie tego typu pomiary były realizowane w 2011 roku, w badaniach tych nie określono jednak przyczyn sięgania po środki

²⁶ Por. B. OSCO, *Anomie or Alienation? A Self-Exploration of the Roots of Substance Abuse*, „Human Architecture: Journal of the Sociology of Self-Knowledge” 2(2003), nr 2, s. 105.

²⁷ M.Z. JĘDRZEJKO, „Zawirowany” świat ponowoczesności, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR/Centrum Profilaktyki Społecznej, Warszawa–Milanówek 2015, s. 187-201.

²⁸ D. PONCZEK, I. OLSZOWY, *Styl życia młodzieży i jego wpływ na zdrowie*, „Problemy Higieny i Epidemiologii” 2012, nr 93(2), s. 265.

psychoaktywne, a jedynie próbowano ustalić skalę sięgania po nie przez podkarpacką młodzież²⁹.

W procesie konceptualizacji przedstawianego pomiaru sformułowano następujące pytania badawcze:

– Jakie uwarunkowania środowiskowe sprzyjają liberalizacji stosunku do narkotyków?

– Czy profil szkoły, w której młodzież podejmuje naukę oraz relacje z innymi uczniami mają wpływ na sięganie po narkotyki?

– Czy zaangażowanie przez młodzież w naukę i podejmowanie aktywności związanych z edukacją mają wpływ na sięganie po narkotyki?

– Jakie uwarunkowania rodzinne wpływają na podejmowanie decyzji o zażywaniu narkotyków?

– Jakie czynniki demograficzne wpływają na podejmowanie przez młodzież decyzji o zażywaniu narkotyków?

– Jakie czynniki ekonomiczne wpływają na podejmowanie przez młodzież decyzji o zażywaniu narkotyków?

– Jakie czynniki kulturowe wpływają na podejmowanie przez młodzież decyzji o zażywaniu narkotyków?

– Jaką rolę w kreowaniu pozytywnego wizerunku narkotyków pełni kultura popularna?

Adekwatnie do powyższych problemów sformułowano szczegółowe pytania oraz hipotezy badawcze, które poddano weryfikacji podczas analizy statystycznej. Gruntowny opis procesu konceptualizacji przekracza jednak możliwości artykułu naukowego, dlatego rezultat całych badań zostanie zaprezentowany w znacznie obszerniejszym opracowaniu. Przedstawione dane pozwalają jednak odpowiedzieć na pytania związane z jednymi z uwzględnionych uwarunkowań kulturowych: czy zachodzi związek między deklarowaną religijnością a stanowiskami młodzieży wobec środków psychoaktywnych, jak również czy deklarowany poziom religijności koreluje ze wskazaniami używania tych środków. Podjęto ponadto próbę określenia czynników warunkujących wskazywaną autodeklarację religijności przez ustalenie związków ze zmiennymi: ilością czasu spędzanego w internetowych witrynach, posiadaniem znajomych zażywających narkotyki, wychowywaniem przez obojga rodziców oraz częstotliwością rozmów respondentów z rodzicami. Przyjęto hipotezy, że

²⁹ G. GOŚCIŃSKI, *Raport o narkotykach i narkomanii w Województwie Podkarpackim w 2016 roku*, Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego Departament Ochrony Zdrowia i Polityki Społecznej, Rzeszów 2017, s. 5; wydanie internetowe: <https://www.podkarpackie.pl/index.php/zdrowie/raporty-analizy> (13.06.2018).

różnice we wskazaniach tych zmiennych mogą wpływać na religijne stanowiska młodzieży.

W niniejszych badaniach za środki psychoaktywne przyjęto alkohol i narkotyki. Podjęto się również ustalenia wpływu wymienionych wcześniej zmiennych na palenie tytoniu. Religijność respondentów została podana jako auto-deklaracja. Na pytanie: *Jak określiłbyś swoją religijność?* badani mieli możliwość wyboru jednej z trzech odpowiedzi: 1) wierzący praktykujący; 2) wierzę, ale nie praktykuję; 3) nie jestem wierzący. Podane odpowiedzi zestawiono z wyróżnionymi zmiennymi.

Dla uzyskania reprezentatywnych danych zastosowano warstwowo-losowy dobór próby. Z internetowej witryny *SpisSzkoł.pl* pobrano dane placówek edukacyjnych województwa podkarpackiego, które posłużyły jako operat losowania. Teren badań podzielono na 3 warstwy (I warstwa – szkoły z Rzeszowa – jako stolicy województwa; II – szkoły z miast o liczbie mieszkańców >20 tys.; III – szkoły z miast o liczbie mieszkańców <20 tys. i szkoły wiejskie). W pierwszej kolejności wylosowano miejscowości, a następnie w każdej z nich – o ile zachodziła potrzeba – losowano szkoły. Dobór klas był zależny od względów edukacyjnych danej placówki, z każdej szkoły wybierano po jednym oddziale z każdego rocznika. W wyniku losowania do próby badawczej weszło 15 liceów ogólnokształcących i 12 ponadgimnazjalnych szkół technicznych z 19 miejscowości województwa podkarpackiego. Pomiar przeprowadzono łącznie w 103 oddziałach klasowych. Dla uzyskania odpowiedzi na sformułowane problemy badawcze skonstruowano autorski kwestionariusz ankiety, który przed badaniami właściwymi sprawdzono w pomiarze pilotażowym. W rezultacie zgromadzono ankiety od blisko 2500 respondentów, z których po selekcji do analizy wykorzystano dane zebrane od 2273 uczniów. Badania zostały przeprowadzone przy aprobachie Podkarpackiego Kuratora Oświaty, udział w badaniach był dobrowolny, pomiary zrealizowano osobiście przez autora projektu (Motyka), bez obecności nauczycieli, co miało sprzyjać redukcji podawania fałszywych odpowiedzi. Zgromadzone dane zakodowano w programie kalkulacyjnym *IBM SPSS Statistic 20* i poddano analizie statystycznej. Istotność związków między zmiennymi określono za pomocą testu chi kwadrat, za istotne pod względem statystycznym przyjęto wyniki na poziomie: $p \leq 0,001$.

Województwo podkarpackie, w którym przeprowadzono badania, położone jest w południowowschodniej części Polski, zajmując obszar 17 890 km². Od wschodu graniczy z Ukrainą, a od południa ze Słowacją. Potencjał turystyczny tego regionu stanowią m.in. Bieszczady, miasta zakładane przez władców z dynastii Piastów i Jagiellonów, wielokulturowe miejscowości i przecinające

się liczne szlaki architektury drewnianej. Jest to część Polski znacznie mniej zurbanizowana niż województwa centralne i zachodnie³⁰. Niektórzy badacze uznają to województwo za region o wysokim wskaźniku religijności w porównaniu do innych województw oraz utrzymywaniu się wśród jego mieszkańców obyczajów uznanych za tradycyjne. Źródłem kapitału kulturowego regionu są ponadto silne więzi społeczne (spoistość) mieszkańców³¹. Jest to środowisko o najwyższych wskaźnikach wieku życia³².

Analiza wyników badań

W badaniach uczestniczyło nieco więcej dziewcząt, które stanowiły 54% próby. Ze względu na profil szkoły w pomiarze uczestniczyło 53% licealistów i 47% uczniów szkół o profilu technicznym. Większość uczestników badań to mieszkańcy wsi, którzy w badanej próbie stanowili 64%. W przeprowadzonym pomiarze, którego celem m.in. było ustalenie skali zjawiska korzystania ze środków psychoaktywnych, zgromadzono następujące dane dotyczące ich używania: palenie tytoniu wskazało 23% uczniów, spożywanie alkoholu potwierdziło 65%, do palenia marihuany przyznało się trzech na dziesięciu badanych (30%), a zażywanie innych narkotyków wskazało 9%. Interesującym okazało się traktowanie przez adolescentów marihuany odrębnie niż pozostałych niedozwolonych specyfików (nie jako narkotyku), co postulowali podczas pilotażu narzędzia badawczego. Dlatego też w zestawieniach podano oddzielnie wskazania używania tych środków. Odsetek osób używających marihuanę i tych, którzy zaznaczyli kontakty z innymi narkotykami nie został zsumowany, ponieważ większość uczniów korzystających z pochodnych konopi potwierdziła jednocześnie, że używała innych nielegalnych specyfików. Dlatego po zestawieniu danych o zażywaniu tych środków ustalono, że do kontaktów z narkotykami przyznało się łącznie 31% uczniów (712 osób).

W przeprowadzonych badaniach za wskaźnik religijności przyjęto deklaracje wiary i uczestnictwa w praktykach religijnych. Respondentom zaproponowano trzy rodzaje odpowiedzi, w których mieli możliwość zaznaczyć swoją religijność. Zebrane dane wykazały, że zdecydowana większość uczniów określiła się jako osoby „wierzące” (71%), średnio co piąty zaznaczył, że jest „wierzący, niepraktykujący” (22%), a 7% wskazało kategorię „niewierzący”. W ramach

³⁰ A. SADOWSKI, *Wschodnie województwa Rzeczypospolitej – uwarunkowania konstruowania kapitału pogranicza*, „Konteksty Społeczne” 2013, nr 2(1), s. 10.

³¹ Tamże.

³² GUS, *Trwanie życia w 2015 r.*, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2016, s. 25.

analizy materiału empirycznego podjęto się ustalenia związku między autodeklaracją religijności i wskazaniami używania wymienionych środków psychoaktywnych. Uzyskane wyniki okazały się interesujące (tabela 1).

Tabela 1. Autodeklaracja religijności /
używanie środków psychoaktywnych (n=2273)

Autodeklaracja religijności		wierzący	wierzący niepraktykujący	niewierzący	Istotność
Używanie środków psychoaktywnych	papierosy	16%	37%	43%	p≤0,001
	alkohol	59%	76%	83%	
	marihuana	19%	52%	63%	
	inne narkotyki	5%	15%	26%	
	narkotyki (łącznie)	21%	53%	65%	

Źródło: badania własne

Jak można zauważyć na powyższym zestawieniu w grupie deklarującej się mianem „wierzących” występuje najniższy odsetek uczniów potwierdzających zarówno palenie papierosów, spożywanie alkoholu, jak i zażywanie nielegalnych środków odurzających. Jednocześnie najwyższe wskazania aktywności tego typu zidentyfikowano wśród osób określających się jako „niewierzący”. Wskazania używania tych środków przez respondentów deklarujących się jako osoby „wierzące niepraktykujące” lokują się pomiędzy wskazaniami w/w grup. Analizy danych potwierdziły, że między zmiennymi zachodzą związki istotne statystycznie.

Jednocześnie – zależnie od autodeklaracji religijności – zaobserwowano wśród respondentów różnice stanowisk wobec środków psychoaktywnych. W przeprowadzonym pomiarze stanowiska te ustalono na podstawie dwóch zmiennych: postrzegania narkotyków pod względem bezpieczeństwa tych środków oraz opinii wobec legalizacji marihuany. W objętej pomiarem próbie badawczej co piąty respondent (21%) uważał, że narkotyki to środki bezpieczne, a 41% aprobowało dopuszczenie marihuany do powszechnego użytku. Dane te zestawiono następnie z autodeklaracjami religijności badanych (tabela 2).

Tabela 2. Autodeklaracja religijności /
stanowiska wobec środków psychoaktywnych (n=2273)

Autodeklaracja religijności		wierzący	wierzący niepraktykujący	niewierzący	Istotność
Stanowisko wobec narkotyków	Są bezpieczne	14%	37%	37%	p≤0,001
	Za legalizacją marihuany	33%	60%	66%	

Źródło: badania własne

Analiza zgromadzonego materiału empirycznego potwierdziła, że między autodeklaracją religijności respondentów a stanowiskami wobec środków psychoaktywnych również zachodzą związki istotne statystycznie. Osoby „wierzące” znacznie rzadziej postrzegają narkotyki jako środki niezagrażające użytkownikom, jak i znacznie rzadziej opowiadają się za legalizacją marihuany, natomiast w pozostałych grupach wskazania te są dwukrotnie wyższe. Można zatem przyjąć, że osoby deklarujące wyznawanie religii i zarazem realizujące praktyki religijne posiadają bardziej krytyczne stanowiska wobec narkotyków niż respondenci określający się mianem osób wierzących, jednak rezygnujących z praktyk religijnych, oraz bardziej krytyczne od uczniów deklarujących się jako „niewierzący”.

Ponadto ustalono interesujące związki deklarowanej religijności z innymi zmiennymi, których eksplorację przeprowadzono w ramach realizowanego projektu, zwłaszcza z ilością czasu przeznaczanego na internetową aktywność, posiadaniem w gronie rówieśniczym osób zażywających narkotyki, jak również wychowywaniem przez obojga rodziców (w tzw. rodzinach pełnych). Relacje między tymi zmiennymi przedstawiono w tabelach 3-6.

Na podstawie danych zestawionych w tabeli 3 można wnioskować, że wraz ze zwiększaniem się ilości czasu spędzanego w Internecie stosunek do religijności może ulegać zmianie; wśród osób poświęcających na internetową aktywność poniżej dwie godziny dziennie ośmiu na dziesięciu z tej grupy określiła się mianem „wierzących”, a jedynie co dwudziesty (5%) zaznacza, że jest „niewierzący”, natomiast wśród uczniów przeznaczających każdego dnia ponad 4 godziny na wirtualne zaangażowanie bycie osobą „wierzącą” zadeklarowała nieco ponad połowa badanych (57%), natomiast religijną obojętność zaznaczyło 12% z tej grupy.

Tabela 3. Czas spędzany w Internecie /
autodeklaracja religijności (n=2273)

Czas w Internecie		Poniżej 2 godz.	Od 2 do 4 godz.	Powyżej 4 godz.	Istotność
Autodeklaracja religijności	wierzący	79%	70%	57%	p≤0,001
	wierzący niepraktykujący	16%	24%	31%	
	niewierzący	5%	6%	12%	
	razem	100%	100%	100%	

Źródło: badania własne

W badaniach nie ustalono kierunku zależności, jednak bardziej prawdopodobnym wydaje się tutaj wpływ czasu spędzanego w Internecie na wskazania indyferentyzmu religijnego respondentów niż odwrotny kierunek tych związków.

Analogiczne relacje ustalono między autodeklaracją religijności i posiadaniem wśród znajomych osób zażywających narkotyki (tabela 4).

Tabela 4. Relacje z zażywającymi narkotyki /
autodeklaracja religijności (n=2273)

Relacje z zażywającymi narkotyki		Znam takie osoby	Nie znam	Istotność
Autodeklaracja religijności	wierzący	65%	78%	p≤0,001
	wierzący niepraktykujący	25%	17%	
	niewierzący	10%	5%	
	Razem	100%	100%	

Źródło: badania własne

Tu również można zauważyć, że między zestawionymi ze sobą zmiennymi zachodzą związki; pośród uczniów określających się jako osoby „niewierzące” co dziesiąty posiada znajomych (10%), którzy korzystają z właściwości środków odurzających, natomiast bycie „wierzącym” zaznaczyło dwie trzecie badanych w tej grupie (65%). Wśród respondentów zaprzeczających tego typu znajomościom niemal ośmiu na dziesięciu określa się jako „wierzący”, natomiast osób deklarujących się mianem „niewierzący” jest o połowę mniej niż

wśród utrzymujących relacje z narkotyzującymi się rówieśnikami (5%). Niestety i tutaj nie ustalono kierunku zależności: czy znajomość z osobami zażywającymi narkotyki wpływa na wskazywaną bezideowość religijną, czy raczej bycie „niewierzącym” sprzyja relacjom z takim środowiskiem. Dane są istotne pod względem statystycznym; otoczenie rówieśnicze, w jakim funkcjonują respondenci, może kreować stosunek do wskazywanej w odpowiedziach auto-deklaracji religijności.

Ostatnie zmienne, przy których podjęto się ustalenia związków ze wskazywaną religijnością dotyczyły środowiska rodzinnego badanych. W ankiecie rozprawdzonej wśród uczniów zadano pytanie czy są wychowani przez obojga rodziców (rodzina pełna). Za rodzinę niepełną przyjęto taką, w której brak jednego z rodziców spowodowany jest śmiercią lub rozwodem. Drugą istotną kwestią było ustalenie regularności rozmów prowadzonych między uczniami a ich rodzicami. Uzyskane dane zestawiono następnie z deklarowaną przez respondentów religijnością (tabele 5-6).

Analiza materiału empirycznego wykazała, że między wychowywaniem się w rodzinie pełnej bądź niepełnej i autodeklaracją religijności zachodzi związek istotny pod względem statystycznym.

Tabela 5. Status rodziny / autodeklaracja religijności (n=2273)

Status rodziny		Rodzina pełna	Rodzina niepełna	Istotność
Autodeklaracja religijności	wierzący	74%	52%	p≤0,001
	wierzący niepraktykujący	20%	33%	
	niewierzący	6%	15%	
	Razem	100%	100%	

Źródło: badania własne

Wśród uczniów wskazujących, że są wychowywani przez obojga rodziców niemal trzy czwarte zaznaczyło, że są osobami „wierzącymi”, natomiast za „niewierzących” uznało się jedynie 6%. Z kolei pośród zaznaczających dorastanie w rodzinie niepełnej mianem „wierzących” określiła się połowa uczniów, zaś odsetek „niewierzących” – w porównaniu do wychowujących się w rodzinie pełnej – wzrósł niemal trzykrotnie (15%). Uzyskane dane są statystycznie istotne, należy zatem przyjąć, że wychowywanie przez obojga rodziców może sprzyjać zarówno religijności jak i jej praktykowaniu bardziej, niż dorastanie pod opieką tylko jednego z nich.

W podjętych eksploracjach znaczącą rolę należy również przypisać regularnym rozmowom rodziców z dziećmi (tabela 6). Analiza danych empirycznych wykazała, że uczniowie potwierdzający regularne rozmowy z rodzicami najczęściej zaznaczają, że są osobami „wierzącymi” (82%) i jednocześnie najrzadziej samookreślają się jako osoby niewierzące (4%). Stanowiska te ulegają redukcji wraz ze spadkiem częstotliwości dialogów pomiędzy nimi a rodzicami, osiągając najniższe wskazania religijności wśród uczniów, w rodzinach których nie prowadzi się takich rozmów.

Tabela 6. Częstotliwość rozmów z rodzicami / autodeklaracja religijności (n=2273)

Częstotliwość rozmów		Zawsze	Nie o wszystkim	Tylko kiedy pytają	Nigdy	Statystyki
Autodeklaracja religijności	wierzący	82%	74%	66%	55%	p≤0,001
	wierzący niepraktykujący	14%	21%	25%	30%	
	niewierzący	4%	5%	9%	15%	
	Razem	100%	100%	100%	100%	

Źródło: badania własne

Wśród respondentów wskazujących braki w relacjach z rodzicami 55% uważa się za osoby „wierzące”, 30% zaznacza, że „wierzą, ale nie praktykują”, natomiast 15% wskazuje religijną obojętność. Istotność zidentyfikowanych zależności potwierdza, że stała opieka rodzicielska, której egemplifikacją jest regularne zainteresowanie sprawami dziecka, może stanowić czynnik chroniący przed religijnym indyferentyzmem, jak również – co potwierdzono we wcześniejszych analizach – przed zmianą postrzegania ryzykownych zachowań jako dostępnych i niegroźnych aktywności, a w konsekwencji podejmowaniem decyzji o ich praktykowaniu, w tym wypadku możliwości narkotykowej inicjacji.

Zarówno czas spędzany w Internecie, środowisko rówieśnicze, w którym są osoby zażywające narkotyki, jak również czynniki rodzinne to uwarunkowania, których wpływ na podejmowanie ryzykownych aktywności, w tym zażywania narkotyków, został ustalony w innych pomiarach zjawiska narkomanii³³. Wysoce zasadnym wydaje się określanie go mianem osobliwości

³³ R.C. JILOHA, *Social and Cultural Aspects of Drug Abuse in Adolescents*, „Delhi Psychiatry Journal” 12(2009), nr 2, s. 168-169; M. MOTYKA, J.T. MARCINKOWSKI, *Rola czasu*

wielowymiarowej, wieloaspektowej i trudnej do ustalenia zarówno pod względem czynników ryzyka, jak i tych, które mogą posiadać walory chroniące przed podejmowaniem zachowań niebezpiecznych zarówno dla zdrowia jednostki, jak i jej autonomii.

6. INTERPRETACJA WYNIKÓW

Zestawione ze sobą dane dotyczące używania środków psychoaktywnych, zarówno tych legalnych (papierosy i alkohol), jak i objętych sankcjami prawnymi (marihuana i inne narkotyki), wyraźnie potwierdzają rolę uczestnictwa w praktykach religijnych jako czynnika chroniącego przed podejmowaniem zachowań ryzykownych; w przypadku wszystkich środków ujętych w tabeli 1, w grupie „wierzących”, a zatem podejmujących regularne praktyki religijne, zebrano najniższe wskazania ich używania.

Ustalenie powyższych zależności nie jest odkrywcze; już przed ponad wiekiem E. Durkheim zauważył, że poprzez uczestnictwo w obrzędach religijnych dokonuje się inicjacja jednostki do życia w grupie; obrzędy te zespalają zbiorowość, kultywują tradycje grupowe³⁴. Wskazana „inicjacja do życia w grupie” to m.in. nabycie zasad respektowanych przez wyznawaną religię, a więc również uznanie zakazów nakładanych na wiernych; m.in. taką rolę pełni przysięga o zachowaniu abstynencji tytoniowej i alkoholowej do osiemnastego roku życia składana podczas przyjmowania sakramentu Pierwszej Komunii bądź przykazanie „Nie zabijaj” – siebie również – które neguje zażywanie narkotyków. Gromadzenie się na wspólnych obrzędach pozwala jednostce odczuwać więzi moralne z pozostałymi uczestnikami rytuału i zarazem wzmacnia wzajemne związki przez wspólne przeżywanie ceremonii. Pełni funkcje zespalające, m.in. rodziców z dziećmi po całonocnej pracy, pośpiechu, obowiązkach, wyjazdach do szkoły itp. Kultywowanie tradycji umacnia wierzenia, natomiast przypisana obrzędom religijnym funkcja pod-

spędzaniego w Internecie w liberalizacji postaw wobec środków psychoaktywnych wśród uczniów przemyskich szkół gimnazjalnych, „Problemy Higieny i Epidemiologii” 2014, nr 3, s. 737-743; M. MOTYKA, *Uwarunkowania narkomanii młodzieży: zagrożenia w środowisku rodzinnym i rówieśniczym*, w: *Zagrożenia ładu społecznego oraz bezpieczeństwa narodowego. Wybrane aspekty*, red. M. Gitling, I. Wojaczek, Wydawnictwo PWSW, Przemyśl 2017, s. 35-55; A. ISMAIL, H.B. AFFANDY, S.N. BASIR, N. AHMAD, *The Internet: One of the Factors Influencing Substance Abuse*, wydanie internetowe: <https://www.researchgate.net/publication/269223304> (26.01.2018).

³⁴ Por. J. SZACKI, *Historia myśli socjologicznej*, s. 390.

trzymująca jednostki w chwilach dla nich trudnych pełni doniosłą rolę we wszelkich kryzysach występujących na różnych etapach życia.

Wyniki uzyskane w niniejszych badaniach potwierdzają obserwacje poczynione przez E. Durkheima; im silniejsze związki badanych z wiarą – w tym wypadku regularne praktyki religijne – tym niższe wskazania naruszania norm zinternalizowanych i utrwalanych przez uczestnictwo w tego typu rytuałach, a zatem zażywania przez młodzież narkotyków, palenia papierosów i spożywania alkoholu.

Autorzy innych badań również zwracają uwagę na doniosłe znaczenie religii jako czynnika chroniącego. Eugeniusz Mitek uważa, że spadek zainteresowania religijnością u osób zażywających narkotyki może się łączyć z wcześniejszym sympatyzowaniem z osobami korzystającymi z tych środków, a w konsekwencji sprzyjać podejmowaniu przez nich zażywania narkotyków³⁵. Ustalenie związków między autodeklaracją religijności respondentów z województwa podkarpackiego a posiadaniem przez nich „zażywających” znajomych wykazało, że wśród badanych określonych mianem „niewierzący” jedynie nieco wyższy odsetek – niż pośród „wierzących” – potwierdza, że posiada znajomych zażywających narkotyki. Osoby wskazujące takie znajomości rzeczywiście wykazują nieco niższe zainteresowanie religijnością, co w konsekwencji może osłabiać dotychczasowe przestrzeganie przez nich norm, w tym utrzymywanie abstynencji od środków psychoaktywnych. Dane te wymagają jednak potwierdzenia w bardziej szczegółowym pomiarze roli religii i religijności w podejmowaniu zachowań ryzykownych.

Badania takie przeprowadzili m.in. Paulo Dalgalarondo i współpracownicy wśród brazylijskich adolescentów (n=2287)³⁶, Flavio Francisco Marsiglia z zespołem wśród amerykańskich nastolatków (n=7304)³⁷ oraz Ruth C. Engs i Kenneth Mullen w grupie szkockich studentów (n=4065)³⁸. W każdym z przeprowadzonych pomiarów badacze wyróżnili znacznie większą liczbę zmiennych określających religijność oraz ustalili związki między tymi zmien-

³⁵ Por. E. MITEK, *Sympatyzowanie młodzieży z osobami zażywającymi narkotyki*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” 2004, nr 2, s. 174-176.

³⁶ Por. P. DALGALARRONDO, M.A. SOLDERA, H.R.C. FILHO, C.A.M. SILVA, *Religion and Drug Use by Adolescents*, „Revista Brasileira de Psiquiatria” 26(2004), nr 2, s. 82-90.

³⁷ Por. F.F. MARSIGLIA, S. KULIS, T. NIERI, M. PARSAI, *God Forbid! Substance Use among Religious and Nonreligious Youth*, „American Journal of Orthopsychiatry” 75(2005), nr 4, s. 585-598.

³⁸ Por. R.C. ENGS, K. MULLEN, *The Effect of Religion and Religiosity on Drug Use Among a Selected Sample of Post Secondary Students in Scotland*, „Addiction Research” 7(1999), nr 2, s. 149-170.

nymi a zażywaniem narkotyków przez respondentów, przy czym deklaracje dotyczące wiary i jej praktykowania stanowiły jedne z istotnych zmiennych uwzględnionych w tych badaniach. Wysokie wskazania religijności i uczestnictwo w praktykach religijnych zostały określone jako uwarunkowania zdecydowanie chroniące młodzież przed zażywaniem narkotyków.

7. PODSUMOWANIE

Analiza wyników badań empirycznych wykazała, że w przypadku badanej młodzieży istnieje związek między autodeklaracjami religijności a stanowiskiem wobec używania środków psychoaktywnych. Poziom religijności młodych ludzi wpływa na ich postawy i zachowania moralne dotyczące korzystania ze środków psychoaktywnych. Osoby deklarujące się jako wierzące najrzadziej dopuszczają możliwość konsumowania środków psychoaktywnych, natomiast największa akceptacja dla tego typu zachowań ma miejsce wśród niewierzących. Oznacza to, iż w przypadku młodzieży podkarpackiej istnieje zależność między religijnością a moralnymi zachowaniami. Jednak związek ten nie jest konieczny, gdyż część osób deklarujących się jako wierzące nie akceptuje norm moralnych nakazywanych przez wyznawaną przez siebie religię. Badania te wskazują, że młodzież ulega procesowi sekularyzacji i relatywizacji, zwłaszcza w sferze moralności, co przejawia się w słabnięciu rygoryzmu dotyczącego używania środków psychoaktywnych. W jej postawach wyraźnie uwidacznia się permissywizm moralny. Można zatem wnioskować, że powiększa się rozdzźwięk między religijnością i moralnością młodzieży. Młodzi ludzie nie akceptują wszystkich norm moralnych nakazywanych przez wyznawaną przez siebie religię, ale wybierają z nich te, które im odpowiadają w konkretnych okolicznościach. Sięganie po środki zmieniające nastrój stanowi jedną z egzemplifikacji sygnalizowanych rozdzźwięków.

Autorzy postulują wprowadzenie do szkolnych programów profilaktycznych spotkań z rodzicami, podczas których zostaną oni poinformowani o znaczeniu czynników mogących warunkować sięganie przez młodzież po środki psychoaktywne. Partycypacja rodziców i opiekunów w trudnym okresie dorastania dziecka i kształtowania się jego postaw wydają się być kluczowym czynnikiem chroniącym przed podejmowaniem ryzykownych aktywności. Szczególnie ważne ponadto wydaje się respektowanie przez osoby dorosłe (rodziców, opiekunów, nauczycieli) zasad, których wymagają oni od adolescentów. Czas spędzany razem przez rodziców i dzieci, a zwłaszcza rozmowy prowadzone podczas wspólnych spotkań – zależnie od ich charakteru – mogą zarówno

sprzyjać podejmowaniu ryzykownych zachowań przez młodzież, jak też stanowić stabilne czynniki chroniące. Dzieci są baczными obserwatorami osób dorosłych. Kapitał, z jakim wchodzi w dorosłość, gromadzą na podstawie obserwacji ważnych osób z otoczenia, zwłaszcza rodziców³⁹. Te informacje również należy rodzicom przekazać bądź choćby o nich przypomnieć.

BIBLIOGRAFIA

- BANDURA A., Self-efficacy. Toward a Unifying Theory of Behavioral Change, „Psychology Review” 1977, nr 2, s. 191-215.
- BERGER P.L., Pytanie o wiarę. Sceptyczna zachęta do chrześcijaństwa, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2007.
- BOGUSZEWSKI R., (Nie)religijna moralność katolików w Polsce, „Zeszyty Naukowe KUL” 2014, nr 1(57), s. 123-139.
- DALGALARRONDO P., SOLDERA M.A., FILHO H.R.C., SILVA C.A.M., Religion and Drug Use by Adolescents, „Revista Brasileira de Psiquiatria” 26(2004), nr 2, s. 82-90. <http://dx.doi.org/10.1590/S1516-44462004000200004>.
- ENGS R.C., MULLEN K., The Effect of Religion and Religiosity on Drug Use among a Selected Sample of Post Secondary Students in Scotland, „Addiction Research” 7(1999), nr 2, s. 149-170. <https://doi.org/10.3109/16066359909004380>.
- EUROPEAN MONITORING CENTRE FOR DRUGS AND DRUG ADDICTION, European Drug Report 2017: Trends and Developments, Publications Office of the European Union, Luxembourg 2017.
- FERNÁNDEZ M.P.L., El Concepto de Anomia de Durkheim y Las Aportaciones Teóricas Posteriores, „Revista de Ciencias Sociales de la Universidad Iberoamericana” 4(2009), nr 8, s. 130-147.
- GIDDENS A., Socjologia, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- GOŚCIŃSKI G., Raport o narkotykach i narkomanii w Województwie Podkarpackim w 2016 roku, Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego Departament Ochrony Zdrowia i Polityki Społecznej, Rzeszów 2017, wydanie internetowe: <https://www.podkarpackie.pl/index.php/zdrowie/raporty-analazy> (13.06.2018).
- GUS, Trwanie życia w 2015 r., Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2016.
- ISMAIL A., AFFANDY H.B., BASIR S.N., AHMAD N., The Internet: One of the Factors Influencing Substance Abuse, wydanie internetowe: <https://www.researchgate.net/publication/269223304> (26.01.2018).
- JARMOCH E., Religijność indywidualna Polaków, w: Kościół i religijność Polaków 1945-1999, red. W. Zdaniewicz, T. Zembrzuski, Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC, Warszawa 2000, s. 385-405.
- JAROSZYŃSKI P., Etyka i religia – opozycja czy dopełnienie?, w: U źródeł tożsamości kultury europejskiej, red. T. Rakowski, Lubelska Szkoła Filozofii Chrześcijańskiej KUL, Lublin 1994, s. 110-112.

³⁹ A. BANDURA, *Self-efficacy. Toward a Unifying Theory of Behavioral Change*, „Psychology Review” 1977, nr 2, s. 191-215.

- JEDYNAK W., Wybrane aspekty przemian religijności i moralności młodzieży polskiej, w: Czy stracone pokolenie? Młodzież i jej dylematy na początku XXI wieku, red. P. Długosz, H. Kotarski, W. Jedynek, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2014, s. 13-24.
- JĘDRZEJKO M.Z., „Zawirowany” świat ponowoczesności, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Centrum Profilaktyki Społecznej, Warszawa–Milanówek 2015.
- JILOHA R.C., Social and Cultural Aspects of Drug Abuse in Adolescents, „Delhi Psychiatry Journal” 12(2009), nr 2, s. 167-175.
- MALCZEWSKI A., Młodzież a substancje psychoaktywne, w: Młodzież 2016. Raport z badania sfinansowanego przez Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii, Fundacja Badania Opinii Społecznej CBOS, Warszawa 2016, s. 200-225.
- MARIAŃSKI J., Kontrowersje wokół relacji religii i moralności – tożsamość czy rozdział, „Universitas Gedanensis” 2009, nr 1-2, s. 16-43.
- MARIAŃSKI J., Kościół w społeczeństwie przemysłowym, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1983.
- MARIAŃSKI J., Małżeństwo i rodzina w świadomości młodzieży maturalnej. Stabilność i zmiana, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2012.
- MARIAŃSKI J., Młodzież między tradycją i ponowoczesnością. Wartości moralne w świadomości maturzystów, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1995.
- MARIAŃSKI J., Przemiany moralności polskich maturzystów w latach 1994-2000. Studium socjologiczne, Wydawnictwo KUL, Lublin 2011.
- MARIAŃSKI J., Religia w społeczeństwie ponowoczesnym. Studium socjologiczne, Oficyna Naukowa, Warszawa 2010.
- MARSIGLIA F.F., KULIS S., NIERI T., PARSAI M., God Forbid! Substance Use Among Religious and Nonreligious Youth, „American Journal of Orthopsychiatry” 75(2005), nr 4, s. 585-598. DOI: 10.1037/0002-9432.75.4.585.
- MITEK E., Sympatyzowanie młodzieży z osobami zażywającymi narkotyki, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” 2004, nr 2, s. 174-176.
- MOTYKA M., MARCINKOWSKI J.T., Rola czasu spędzanego w Internecie w liberalizacji postaw wobec środków psychoaktywnych wśród uczniów przemyskich szkół gimnazjalnych, „Problemy Higieny i Epidemiologii” 2014, nr 3, s. 737-743.
- MOTYKA M., Uwarunkowania narkomanii młodzieży: zagrożenia w środowisku rodzinnym i rówieśniczym, w: Zagrożenia ładu społecznego oraz bezpieczeństwa narodowego. Wybrane aspekty, red. M. Gitling, I. Wojacek, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Wschodnioeuropejskiej, Przemyśl 2017, s. 35-55.
- OSCO B., Anomie or Alienation? A Self-Exploration of the Roots of Substance Abuse, „Human Architecture: Journal of the Sociology of Self-Knowledge” 2(2003), nr 1, s. 105-108.
- OSSOWSKA M., O człowieku, moralności i nauce: miscellanea, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1983.
- PAWLIK W., Tożsamość religijna a etyka niezależna – społeczny wymiar dyskursu, w: Tożsamości religijne w społeczeństwie polskim. Socjologiczne studium przypadków, red. M. Libiszowska-Żółtkowska, Wydawnictwo Delfin, Warszawa 2009, s. 119-135.
- PONCZEK D., OLSZOWY I., Styl życia młodzieży i jego wpływ na zdrowie, „Problemy Higieny i Epidemiologii” 2012, nr 2, s. 260-268.
- POSSENTI V., Religia i życie publiczne. Chrześcijaństwo w dobie ponowoczesnej, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2005.
- SADOWSKI A., Wschodnie województwa Rzeczypospolitej – uwarunkowania konstruowania kapitału pogranicza, „Konteksty Społeczne” 2013, nr 2, s. 8-17.
- SIEMIENOWICZ J., Dusza pod narkozą, „Znak” 2013, nr 693, s. 6-10.
- SROKA A., Teologia narkotyku, Wydawnictwo „Eneteia”, Warszawa 2008.

- SZACKI J., Historia myśli socjologicznej, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- THE UNITED NATIONS OFFICE ON DRUGS AND CRIME, World Drug Report 2017, United Nations Publication, Vienna 2017.
- WANAT W., Narkotyki i narkomania. Odłot donikąd, Wydawnictwo „Iskry”, Warszawa 2006.
- ZARĘBA S.H., Dynamika świadomości religijno-moralnej młodzieży w warunkach przemian ustrojowych w Polsce (1988-1998), Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2003.
- ZARĘBA S.H., W kierunku jakiej religijności? Studia nad katolicyzmem polskiej młodzieży, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2008.
- ZEMŁO M., Socjologia moralności Marii Ossowskiej i Janusza Mariańskiego. Analiza porównawcza, „Roczniki Nauk Społecznych” 2015, nr 2, s. 133-159. DOI: [http://dx.doi.org/10.18-290/rns.2015.7\(43\).2-12](http://dx.doi.org/10.18-290/rns.2015.7(43).2-12).
- ZHAO R., CAO L., Social Change and Anomie: A Cross-National Study, „Social Forces” 88(2010), nr 3, s. 1209-1229. DOI: 10.1353/sof.0.0312.
- ZIELIŃSKI M., Religia a moralność, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2000.

AUTODEKLARACJA RELIGIJNOŚCI I ZWIĄZKI TEJ ZMIENNEJ
ZE WSKAZANIAMI UŻYWANIA ŚRODKÓW PSYCHOAKTYWNYCH:
DANE Z BADAŃ (N=2273)

S t r e s z c z e n i e

Badania empiryczne potwierdzają stały wzrost wskazań zażywania środków odurzających. Jednym z czynników sprzyjających narkotykowym inicjacom jest odrzucenie norm moralnych związanych z wyznawaną religią. W artykule przedstawiono zależności ustalone między wskazywaną przez młodzież religijnością a stanowiskami wobec środków psychoaktywnych i ich używaniem. Dane zgromadzono w badaniach kwestionariuszowych przeprowadzonych na losowo dobranej próbie uczniów szkół ponadgimnazjalnych województwa podkarpackiego (n=2273). Wyniki badań sugerują, że obserwowany wśród młodzieży proces sekularyzacji i relatywizacji, zwłaszcza w sferze moralności, może osłabić krytycyzm wobec środków psychoaktywnych, zarówno tych dozwolonych, jak i objętych sankcjami prawnymi. Ustalono ponadto związki między wskazywanym zaangażowaniem religijnym i długością czasu spędzanego w Internecie, posiadaniem w gronie znajomych osób zażywających narkotyki, wychowywaniem przez jednego bądź obojga rodziców oraz częstotliwością rozmów respondentów z rodzicami. Zależności między tymi zmiennymi są istotne pod względem statystycznym, można zatem wnioskować, że wyróżnione zmienne mają wpływ na zróżnicowane wskazania religijności, a w konsekwencji na liberalizację stanowisk młodzieży wobec narkotyków.

Słowa kluczowe: religijność; moralność; młodzież; narkotyki; uzależnienie.